

1. یکی از مهمترین تحولات زندگی بشر... **گسترش تمدن است**
2. در یک تقسیم‌بندی کلی گذشته بشر به چند دوره تقسیم می‌شود؟
3. پیش از تاریخ به چه دوره ای گفته می‌شود؟

درس ۴ پیدایش تمدن؛ بین‌النهرین و مصر

متکی بر کاوش‌های باستان‌شناسی است

یکی از مهم‌ترین تحولات زندگی بشر، پیدایش و گسترش تمدن است. در این درس، پس از بررسی سیر پیدایش تمدن و مطالعه تمدن‌های بین‌النهرین و مصر، انتظار می‌رود عوامل مؤثر بر تأسیس تمدن‌ها و مهم‌ترین دستاوردهای تمدنی مردمان بین‌النهرین و مصر باستان را شناسایی و تحلیل کنید.

سیر پیدایش تمدن 5. نخستین انسان‌ها حدود چند سال پیش و در کجا می‌زیستند؟

6. باستان‌شناسان مراحل زندگی انسان‌های پیش از تاریخ را بر اساس نوع اقتصاد معیشتی به چند دوره تقسیم کرده‌اند؟

«و زمین را گسترانیدیم و در آن کوه‌های استوار افکندیم و از هر چیز سنجیده‌ای در آن رویانیدیم و برای شما و هر کسی که شما روزی دهنده او نیستید، در آن وسایل زندگانی قرار دادیم.» (حجر: ۲۰-۱۹)

7. ویژگی‌های دوره گردآوری خوراک چه بود؟ 1. طول این دوره چندین میلیون سال 2. تکامل بسیار کند و محدود بود

3. وظیفه مردان شکار حیوانات بود 4. وظیفه زنان گردآوری دانه میوه و ریشه گیاهان و درختان بود

چهل و ششمین سالروز زمین

- 2) در یک تقسیم‌بندی کلی، گذشته بشر به دوره پیش از تاریخ و دوره تاریخی تقسیم می‌شود. (3) به دورانی طولانی از زندگی انسان گفته می‌شود که با ظهور او در پهنه گیتی آغاز شد و تا اختراع خط و گسترش تمدن در حدود ۵۰۰۰ سال پیش به طول انجامید. آگاهی ما از این دوره، متکی بر کاوش‌های باستان‌شناسی است. (5) شواهد باستان‌شناسی نشان می‌دهد که (نخستین انسان‌واره‌ها حدود ۴ میلیون سال پیش در علفزارهای آفریقا می‌زیستند و بعدها گروه‌هایی از آنان به اروپا و آسیا کوچ کردند.) (5)
- 3) بشر مسیر طولانی و مراحل مختلفی را پشت سر گذاشت تا به تمدن رسید. (باستان‌شناسان مراحل زندگی انسان‌های

1. یکی از اتفاقات مهم دوران پیش از تاریخ چه بود و چه اهمیتی داشت؟

انسان‌های دوره گردآوری خوراک

انسان‌های اولیه از پناهگاه‌های طبیعی مانند غارها و نیز کلبه‌هایی که از شاخ و برگ درختان و گیاهان می‌ساختند، برای حفظ جان خود بهره می‌بردند. یکی از اتفاقات مهم دوران پیش از تاریخ، به کارگرفتن آتش بود. این اتفاق، تأثیر بسزایی بر زندگی انسان و ارتباط او با محیط گذاشت.

فعالیت ۱

با همفکری: الف - دو مورد از تأثیرات آتش بر زندگی انسان‌های نخستین را بیان کنید.
ب - توضیح دهید چرا آشنایی با آتش، شرایط مناسبی برای زندگی انسان در مناطق غیراستوایی پدید آورد؟

1. اصلی ترین ماده ای که انسان های نخستین از آن برای ساختن ابزار استفاده می کردند چه بود؟ **سنگ**

2. در آغاز ابزارهای سنگی بسیار **ساده** و **ابتدایی** بودند

3. بشر علاوه بر سنگ از چه چیزهایی برای ساخت ابزار استفاده می کرد؟ **استخوان و چوب**

4. ابزارهای ساخته شده توسط انسان های پیش از تاریخ نام ببرید **تبر، زوبین و کارد**

سنگ، اصلی ترین ماده ای بود که انسان های نخستین از آن برای ساختن ابزار استفاده کردند. در آغاز، ابزارهای سنگی بسیار ساده و ابتدایی بودند، اما بشر در خلال صدها هزار و حتی چند میلیون سال، بر مهارت خود در ساخت تیغه های سنگی افزود و توانست ابزارهایی مانند تبر، زوبین و کارد بسازد. استخوان و چوب نیز مواد دیگری بودند که مردمان پیش از آنها برای ابزارسازی استفاده می کردند.

نمونه ای از ابزارهای سنگی دوران پارینه سنگی

فعالیت ۲

باهمفکری: الف - بگویید به چه دلیل باستان شناسان، کهن ترین دوران زندگی انسان را «عصر سنگ» نامیده اند.
ب- به تصاویر ابزارهای سنگی و نمودار خط زمان دقت کنید و توضیح دهید باستان شناسان براساس چه معیاری، دوره پارینه سنگی را به دوره های قدیم، میانه و جدید تقسیم کرده اند؟

5. آیا انسان های نخستین قادر به حرف زدن بودند؟ توضیح دهید

5) انسان های نخستین در آغاز، قادر به حرف زدن نبودند، اما برای اینکه بتوانند به صورت گروهی به شکار بروند، باید به گونه ای با هم ارتباط برقرار می کردند. به تدریج تا اواخر دوره گردآوری خوراک، توانایی بشر در سخن گفتن و اندیشیدن تکامل یافت و به حدی رسید که هنر نقاشی را برای نشان دادن احساس و اندیشه خود به کار گرفت. (5)

غار تاریخی آلتامیرا در اسپانیا

یک توضیح

در اعماق غارهایی در فرانسه و اسپانیا، تصویرهایی از گاو وحشی و سایر جانوران کشف شده که قدمت آنها به ۲۰۰۰۰ سال پیش می رسد.

1. وضعیت دین و اعتقادات مردمان دوره گردآوری خوراک چگونه است؟

1. اعتقاداتی که با مشکلات و مخاطرات زندگی آنان مثل بیماری، مرگ، سیل و خشکسالی ارتباط داشته است
2. اعتقاد به نیروی مرموز و فراطبیعی که در نظر آنان نگاه دارنده زمین، آسمان و حامی زندگیشان بود

2. امروزه باستان‌شناسان چگونه تلاش می‌کند به معتقدات دینی انسان‌های نخستین پی ببرند؟

مطالعه وضعیت دینی و اعتقادات مردم دوره گردآوری خوراک، به دلیل نبود شواهد و مدارک، بسیار دشوار است. امروزه باستان‌شناسان می‌کوشند از طریق بررسی اعتقادات جوامع شکارگر کنونی، مانند بومیان استرالیا و قبیله‌های سرخ‌پوست آمریکای جنوبی، به معتقدات دینی فقدان شواهد و مدارک مطالعه دین و اعتقادات انسان‌های دوره گردآوری خوراک را دشوار ساخته است.

فقدان شواهد و مدارک مطالعه دین و اعتقادات انسان‌های دوره گردآوری خوراک را دشوار ساخته است

○ چغاگلان - شهرستان مهران

○ بقایای دانه غلات کشف شده از چغاگلان

3. خاستگاه دیرینه کشاورزی از نظر باستان‌شناسان کجا بود؟ مناطق کوهپایه زاگرس در غرب ایران

رام کردن جانوران در بیشتر نقاط جهان رواج یافت. از آنجاکه زنان مسئولیت گردآوری دانه‌های گیاهان را بر عهده داشتند، به احتمال زیاد، کشت دانه توسط آنان شروع شده است. در عصر نوسنگی، انسان علاوه بر اینکه فن ساخت ابزار و ظروف سنگی را ترقی داد، با ابداع چرخ سفالگری، ظروف گلی تولید کرد و با استفاده از پشم حیوانات، موفق به تولید پارچه شد.

2- دوره تولید خوراک: از حدود ۱۲۰۰۰ سال پیش،

گروه‌هایی از مردم گردآورنده خوراک با استفاده از تجربه‌های گذشته، شروع به کشت برخی گیاهان و اهلی کردن حیوانات کردند و برای نخستین بار موفق به تولید خوراک شدند. باستان‌شناسان درباره تقدم کشاورزی بر اهلی کردن حیوانات و یا برعکس، نظرهای متفاوت دارند. آنان همچنین مناطق مختلفی از کره زمین را خاستگاه دیرینه کشاورزی معرفی کرده‌اند؛ اما کاوش‌های باستان‌شناسی اخیر، بیشتر، مناطق کوهپایه‌ای زاگرس در غرب ایران را خاستگاه کشاورزی می‌داند. یافته‌های به دست آمده از کاوش‌های تپه چغاگلان در شهرستان مهران (استان ایلام) نشان می‌دهد که ساکنان این منطقه از نخستین گردآورندگان خوراک بوده‌اند که به کشت گندم و جو روی آوردند. به هر حال، در فاصله ۱۲۰۰۰ تا ۶۵۰۰ سال پیش (عصر نوسنگی) کشت غلات و

○ نمونه‌ای از ابزار سنگی و پیکرک سفالی در عصر نوسنگی

4. ساکنان کدام منطقه نخستین گردآورندگان خوراک بودند؟

تپه چغاگلان در شهرستان مهران در استان ایلام

5. ساکنان تپه چغاگلان چه محصولی را کشت می‌کردند؟ گندم و جو

از آنجا که زنان مسئولیت گردآوری دانه‌های گیاهان را برعهده داشتند به احتمال زیاد کشت دانه توسط آنان شروع شده است

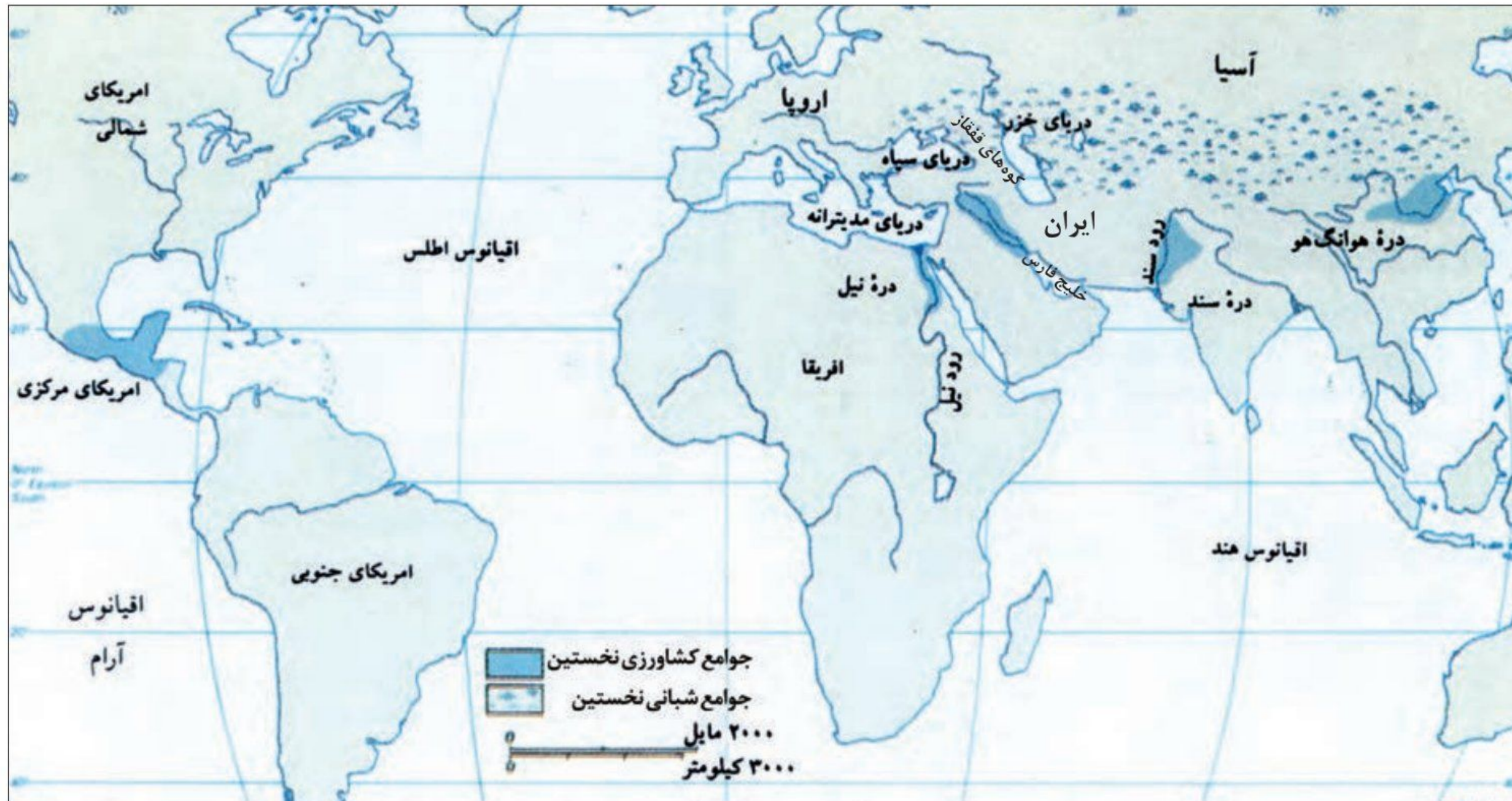

1. رویداد مهم و سرنوشت ساز در زندگی انسان چیست؟ ابداع کشاورزی

2. مهم ترین پیامدهای کشاورزی چیست؟

فعالیت ۳

به نقشه دقت کنید و سپس ارتباط میان شرایط جغرافیایی و نخستین جوامع شبنانی و کشاورزی را توضیح دهید.

نقشه نخستین جوامع کشاورزی و شبنانی

بر نیاز، عده‌ای به فعالیت دیگری غیر از تولید خوراک مانند ابزار سازی، سفالگری و پارچه‌بافی روی آوردند و در تولید این محصولات مهارت و تخصص یافتند. ۳- در نتیجه تولید مازاد بر نیاز، داد و ستد میان روستاهای دور و نزدیک به تدریج آغاز شد. رونق داد و ستد، زمینه آشنایی مردم مناطق مختلف را با آداب و رسوم، مهارت‌ها و اندیشه‌های یکدیگر فراهم آورد. 2

1) ابداع کشاورزی، رویدادی مهم و سرنوشت‌ساز در زندگی انسان است. برخی باستان‌شناسان از این پدیده با عنوان «انقلاب کشاورزی» یاد می‌کنند و اهمیت و تأثیر آن را در تاریخ بشر همچون «انقلاب صنعتی» در قرن ۱۸م. می‌دانند. 1) مهم‌ترین پیامدهای کشاورزی عبارت‌اند از: 2) ۱- کشاورزان به منظور کاشت، داشت و برداشت محصول، از دوره‌گردی دست برداشتند و نخستین روستاها را به عنوان سکونت‌گاه‌های دائم ایجاد کردند. ۲- به دلیل تولید اضافه

1. بین‌النهرین یا میان‌رودان به چه معناست؟
2. چرا بین‌النهرین مهد یکی از کهن‌ترین تمدن‌ها بوده است؟
3. نخستین مراکز تمدنی در کدام مناطق شکل گرفته است؟
4. ساکنان بین‌النهرین چگونه زمین‌های وسیع در اطراف رود دجله و فرات به زیرکشت بردند؟

هرودت: «در بین‌النهرین از هر دانه، دویست دانه به عمل می‌آید».

تمدن‌های نخستین

۱- بین‌النهرین

نقشه بین‌النهرین باستان

1) بین‌النهرین یا میان‌رودان به معنای سرزمین‌های میان‌دورود دجله و فرات در کشور کنونی عراق است؛ اما جغرافیای تمدن بین‌النهرین فقط محدود به سرزمین‌های میان این دو رود نیست و شامل تمامی سرزمین‌های پست غرب فلات ایران می‌شود. رودهای دجله و فرات از مناطق کوهستانی ترکیه و ارمنستان سرچشمه می‌گیرند و پس از طی کردن مسافتی طولانی در کشور عراق به هم می‌پیوندند. سپس با پیوستن به کارون، در نزدیکی بندر خرمشهر، ارونرود را تشکیل می‌دهند و به سمت خلیج فارس جریان می‌یابند. رسوب این رودها موجب به وجود آمدن دشت‌های حاصلخیزی شده است که مهد یکی از کهن‌ترین تمدن‌ها بوده است. 2)

مستند «تمدن باشکوه سومر»

لوح گلی یکی از فرمانروایان سومری در ۲۴۰۰ ق.م. درباره ساخت شهرها

3) شکل‌گیری تن: کاوش‌های باستان‌شناسی در کشور عراق کنونی و جلگه خوزستان ایران نشان می‌دهد که نخستین مراکز تمدنی در حدود ۳۵۰۰ ق.م. در این مناطق شکل گرفته است. یافته‌های برخی باستان‌شناسان نشان می‌دهد که کشاورزان کوهپایه‌های زاگرس، برای نخستین بار، در دشت‌ها و جلگه‌های مجاور از جمله بین‌النهرین، شروع به کشاورزی کردند. از آنجا که در بین‌النهرین به دلیل کمبود بارندگی، امکان کشت دیم وجود نداشت، ساکنان این منطقه با حفر آبراه‌ها و ایجاد آبگیرهای متعدد، زمین‌های وسیعی را در اطراف رودهای دجله و فرات به زیر کشت بردند و محصولات فراوان و مازاد بر نیاز تولید کردند. افزایش جمعیت و تولید مازاد بر خوراک، موجب شد که روستاها گسترش پیدا کنند و سرانجام نخستین شهرها در این منطقه پدید آیند.

به دلیل کمبود بارندگی و نبود امکان کشت دیم — با حفر آبگیرها و آبراه‌های متعدد — زمینهای وسیعی زیر کشت رفت تولید محصولات فراوان و مازاد نیاز تولید — افزایش جمعیت و تولید مازاد بر خوراک — گسترش روستاها و ایجاد نخستین شهرها

کشاورزان کوهپایه ای زاگرس برای نخستین در دشت ها و جلگه‌های مجاور از جمله بین‌النهرین شروع به کشاورزی کردند

1. اولین شهرها در کجا به چه نامی به وجود آمدند؟

2. سومر یعنی چه؟

3. مهمترین شهرهای سومر را نام ببرید

4. چرا به شهرهای سومری دولت شهر یا کشور شهر گفته می‌شد؟

همراه روستاهای پیرامون خود، دارای حکومتی مستقل بودند که به آنها **دولت - شهر** یا **کشور - شهر** گفته می‌شود. این دولت - شهرها اغلب با یکدیگر در حال رقابت و جنگ به سر می‌بردند.

نکته

1 (سومر): اولین شهرها در ناحیه جنوبی بین‌النهرین، معروف به سومر به وجود آمدند. **2** سومر نام یکی از اقوام کهن ساکن این ناحیه نیز بود. **3** اور، اوروک، لاگاش و کیش از جمله مهم‌ترین شهرهای سومر به شمار می‌رفتند. **4** هریک از این شهرها به

5. اعتقادات مردم بین‌النهرین و سومریان چگونه بود؟

پرستش خدایان متعدد
تعلق داشتن شهرهای مختلف
به خدایان مختلف
بر پایی پرستشگاه برای خدایان
اهدای قربانی و هدایا
به پرستشگاه
انسان برای خدمت به
خدا آفریده شده
کوتاهی انسان
در خدمت
به خداوند
سبب وقوع

● موزائیک سنگی کشف شده از مقبره شاهی اور - سومر

6. کاهنان چه کسانی بودند و از چه امتیازاتی برخوردار بودند؟

و طوفان یا خشکسالی تنبیه خواهند کرد. **5** کاهنان و به ویژه کاهن اعظم که معمولاً از دانش‌های عصر خود مطلع بودند، به عنوان واسطه میان مردم و خدایان عمل می‌کردند و قدرت و ثروت فراوان داشتند. کاهنان، در آغاز، پیشوایی دینی را به همراه فرمانروایی سیاسی بر عهده داشتند، اما سرانجام فرماندهان نظامی، قدرت را به دست گرفتند و حکومت را در خانواده خود موروثی کردند. **6**

صنعتگران سومری علاوه بر مهارت در سفالگری، در ساخت ابزار و جنگ‌افزارهای مفرغین نیز ماهر بودند. در آن زمان، مردم جنوب غربی آسیا، کاربرد فلزات مختلفی مانند مس و قلع را آموخته بودند و از ترکیب این دو، اشیای مفرغین می‌ساختند که بسیار مقاوم و محکم بودند.

لوح‌های گلی فراوانی به خط میخی و زبان سومری در بقایای شهرهای سومری کشف شده است. **7** به گمان برخی باستان‌شناسان، سومریان مخترع خط بوده‌اند و نخستین نوشته‌های جهان متعلق به آنان است. بعضی از این لوح‌ها حاوی آثار ادبی بلند، مانند افسانه گیلگمش است.

7. به گمان برخی باستان‌شناسان چه کسانی مخترع خط بودند؟

5 مردم بین‌النهرین، از جمله سومریان، خدایان متعددی را می‌پرستیدند و اعتقاد داشتند که هر شهر از آن خدایی است. آنان برای خدای شهر خویش پرستشگاه باشکوهی برپا نموده، قربانی‌ها و هدایای بسیار نثارش می‌کردند. آنان معتقد بودند که خدایان، انسان را برای خدمت به خود آفریده است و اگر در این کار کوتاهی کنند، خدایان آنان را با فرو فرستادن سیل

سیل
طوفان
خشکسالی میشود

● پیکره بز مفرغی کشف شده از گورستان شاهی شهر اور در سومر

1. قوم اکد در کجا می زیست و به فرماندهی چه کسی بر شهرهای سومری مسلط شد؟
2. سارگن چگونه توانست امپراتوری بزرگ را تشکیل دهد؟
3. امپراتوری سارگن چگونه موجب تبادل بیشتر فرهنگ و تمدن در بین النهرین شد؟
4. قوم اموری قدرت خود را در در کدام قسمت بین النهرین گسترش داد و سلسله آنها به چه معروف است؟

جست و جو و کاوش

بر اساس برخی شواهد باستان‌شناختی و تاریخی، حضرت ابراهیم علیه السلام احتمالاً حدود چهار هزار سال پیش در اور (یکی از شهرهای سومر) به دنیا آمده است. او در این شهر، مبارزه خود را بر ضد ستاره‌پرستی و بت‌پرستی آغاز کرد. با رجوع به مدخل ابراهیم در جلد دوم فرهنگ‌نامه کودکان و نوجوانان و یا جلد اول کتاب داستان پیامبران، نوشته علی موسوی گرمارودی، سرگذشت حضرت ابراهیم علیه السلام را خلاصه کنید و در کلاس بخوانید.

5. مشهورترین فرمانروای سلسله اموری چه کسی بود و چه اقداماتی انجام داد؟

6. شیوه حکومتی حمورابی مبتنی بر چه بود؟

اکد و بابل¹ (در حدود ۲۴۰۰ ق.م.)، قوم اکد که در مرکز بین‌النهرین می‌زیست، به فرماندهی سارگن بر کشور-شهرهای سومری مسلط شد² (سارگن سپس سرتاسر بین‌النهرین را به فرمان خود آورد و امپراتوری بزرگی تشکیل داد که از سواحل شرقی دریای مدیترانه تا کوه‌های زاگرس امتداد داشت³) این امپراتوری، مردم و اقوامی را که دارای اندیشه، آداب و رسوم، صنعت و هنر گوناگونی بودند، یکپارچه و متحد کرد و موجب

تبادل بیشتر فرهنگ و تمدن در بین‌النهرین شد.³

7. مهم‌ترین دلیل شهرت حمورابی چه بود؟

8. قانون نامه حمورابی شامل چه چیزهایی می‌باشد؟

9. پایتخت اموری ها کجا بود؟ **شهر بابل**

10. چرا شهر بابل به یکی از مراکز بزرگ تجارت بین‌المللی در جهان باستان تبدیل شد و ثروت و رفاه فراوانی برخوردار گردید؟

مربوط به زراعت، آبیاری، کشتیرانی، خرید و فروش برده، ارث، ازدواج و مجازات‌های انواع جرم‌ها و جنایت‌ها است.⁸ شهر بابل، پایتخت اموری‌ها، به دلیل داشتن موقعیت مناسب سیاسی و جغرافیایی، به یکی از مراکز بزرگ تجارت بین‌المللی در جهان باستان تبدیل شد و از ثروت و رفاه فراوانی برخوردار گردید.¹⁰ بابل در دوران سلسله‌های بعدی نیز همچنان شهری بزرگ و آباد بود.

امپراتوری سارگن حدود دو قرن دوام آورد و در پی آن، دورانی از بی‌ثباتی و ضعف فرا رسید. از حدود ۱۹۰۰ ق.م.⁴ (به تدریج قوم دیگری به نام اموری، قدرت خود را در مرکز بین‌النهرین گسترش داد و سلسله‌ای را تأسیس کرد که به بابل قدیم معروف است)⁴ مشهورترین فرمانروای این سلسله حمورابی بود که مناطق وسیعی از بین‌النهرین را فتح و ضمیمه قلمرو خود کرد. او همچنین اقدامات مهمی در زمینه

کشورداری، کشاورزی و قانون‌گذاری انجام داد.⁵

پس از ضعف و زوال حکومت بابل قدیم، آشوریان که قومی جنگجو در شمال بین‌النهرین بودند، به قدرت رسیدند.¹¹

حکومت آشور با لشکرکشی‌های پیاپی به سرزمین‌های همجوار و غارت و ویران کردن آنها، بر قلمرو و ثروت خود افزود.¹² کز درس نهم درباره آشوریان و نیز حکومت بابل جدید، مطالب بیشتری می‌خوانید.

شیوه حکومتی حمورابی مبتنی بر قدرت و اختیارات فراوان پادشاه و اطاعت کامل حاکمان ولایات از او بود. او مقام پادشاهی را هدیه‌ای از جانب خداوند به خود می‌پنداشت.⁶ مهم‌ترین دلیل شهرت حمورابی در تاریخ، به خاطر قانون‌نامه‌ای است که از او برجای مانده و نخستین سند قانون‌گذاری جهان به‌شمار می‌رود.⁷ این قانون‌نامه، شامل مجموعه‌ای از قوانین

11. پس از ضعف و زوال حکومت بابل قدیم چه کسانی روی کار آمدند؟

12. حکومت آشور چگونه توانست بر قلمرو و ثروت خودش بیافزاید؟

1. میراث تمدن بین النهرین را نام ببرید

نکته: تمدن بین النهرین و تمدن‌های پس از خود از جمله

تمدن ایران در زمان هخامنشیان و نیز تمدن یونان باستان تأثیر بسزای گذاشت

لوح سنگی قانون‌نامه حمورابی

مهر استوانه‌ای متعلق به دوران آگد

2. در مصر جریان زندگی و تمدن به چه عواملی وابسته بود؟ به رود پر آب و طویل نیل در مصر نیز تمدن شروع به جوانه زدن کرد. در مصر، جریان زندگی و تمدن به رود پر آب و طویل نیل وابسته بود که از دریاچه‌های آفریقای مرکزی به سمت شمال جاری می‌شود و به دریای مدیترانه می‌ریزد. آب نیل هر سال بر اثر ذوب شدن برف‌ها و باریدن باران‌های بهاری، آرام آرام بالا می‌آید و سواحل پست را فرا می‌گیرد؛ سپس آهسته آهسته پس می‌نشیند و لایه‌ای از رسوبات غنی بر جای می‌گذارد و زمین‌های مرطوب را مستعد کشت و زرع می‌کند.

3. دلایل امنیت مصر از تهاجم خارجی چه بود؟

4. مورخان تاریخ مصر باستان را به چند دسته تقسیم کردند؟

در دوره امپراتوری قدیم قدرت فرعون‌ها در اوج بود و اهرام سه گانه دستور آنان ساخته شد

سرود مصریان باستان برای نیل

5. فرعون‌ها برای اداره امور کشور از چه کسانی استفاده می‌کردند؟ از کارگزار کل کشور

3. علاوه بر رود نیل که محیط مساعدی برای زندگی در مصر ایجاد کرده بود، موانع طبیعی مانند صحراهای گرم در شرق و غرب، دریای مدیترانه در شمال و صخره‌های شمالی، این کشور را از تهاجم خارجی حفظ می‌کرد. مصر اغلب از طریق شبه جزیره سینا در شمال شرق این کشور، در معرض هجوم بیرونی قرار داشت و عاقبت هم فاتحان، از همین مسیر به آن سرزمین دست یافتند.

سیاست و حکومت: مورخان، تاریخ مصر باستان را به سه

نکته: تنها راه هجوم به مصر از راه شبه جزیره سینا در شمال شرقی این کشور بود عاقبت فاتحان از همین مسیر به سرزمین مصر دست یافتند

6. کارگزار کل کشور چه مسئولیتی را به عهده داشت؟

1. جایگاه فرعون در مصر باستان چگونه بود؟

دارای قدرت زیاد

داشتن اعتبار در میان مردم

عمل او اراده خدایان به شمار می آمد

زبان او سخن خدایان بود

اطاعت بی چون و چرای مردم از او

نکته: پسر یا هر یک از اعضای خانواده فرعون و همسر او می توانست جانشین او شود

2. دین و اعتقادات مردم مصر باستان چگونه بود؟

مستند اهرام سه گانه مصر

دین (مصریان باستان خدایان زیادی را می پرستیدند. حداقل نام چندین هزار خدا در نوشته های مصری شناسایی شده است. البته مردم مصر، خدایانشان را مهربان تر و دوستانه تر از خدایان سومری می پنداشتند. شاید به این سبب که زندگی در اطراف رود پر برکت نیل آسان تر و مطبوع تر از زندگی در

کناره های دجله و فرات بود) **2**

فرعون، قدرت و اعتبار زیادی در میان مردم داشت. آنچه او می کرد، اراده خدایان شمرده می شد و آنچه می گفت از زبان یکی از خدایان بود و فرمان های او می بایست بی چون و چرا اجرا شود. پسر یا هر یک از اعضای خانواده فرعون، حتی همسر او می توانست جانشین او شود.

یک توضیح

یکی از معروف ترین خدایان مصری، آمون خدای خورشید بود. ایزیس، خدای نیل و حاصلخیزی و اوزیریس خدای زندگی پس از مرگ شمرده می شدند و پسر این دو (هور یا هوروس)، همان فرعون بود.

آمن هوتب چهارم یکی از فرعون های دوره جدید تلاش کرد یگانه پرستی را در شکل پرستش خدای خورشید در مصر ترویج کند اما پس از مرگ او کاهنان که نقش مهمی در فرهنگ مصر داشتند دوباره پرستش چندخدایی رایج کردند

حضرت یوسف و حضرت موسی(ع) به احتمال زیاد در دوران امپراطوری جدید مردم مصر را به پرستش خدای یگانه دعوت کردند

جامعه و اقتصاد: اساس زندگی در مصر باستان بر کشاورزی استوار بود. بیشتر جمعیت مردم را کشاورزان تشکیل می دادند. آنان در کشتزارهای اطراف نیل که متعلق به فرعون ها، کاهنان و مقام های حکومتی بود، گندم، جو، خرما و میوه های دیگر را کشت می کردند.

مصریان مردمی صبور و فرمان بر بودند. آموزه های دینی، آنان را به اطاعت بی چون و چرا از فرمان فرعون و مأموران او فرامی خواند. توده های مردم، علاوه بر پرداخت مالیات، ناگزیر بودند در ساختن آرامگاه ها، کاخ ها، معابد و نیز با حضور در جنگ ها، برای حکومت بیگاری کنند. **3**

آمن هوتب چهارم، یکی از فرعون های دوره جدید، کوشید یگانه پرستی را در شکل پرستش خدای خورشید در مصر ترویج کند، اما پس از مرگ او، کاهنان که نقش مهمی در فرهنگ مصر داشتند، دوباره پرستش چندخدایی را رایج کردند. حضرت یوسف ع و حضرت موسی ع نیز به احتمال بسیار در دوران امپراطوری جدید، مردم مصر را به پرستش خدای یگانه دعوت کردند.

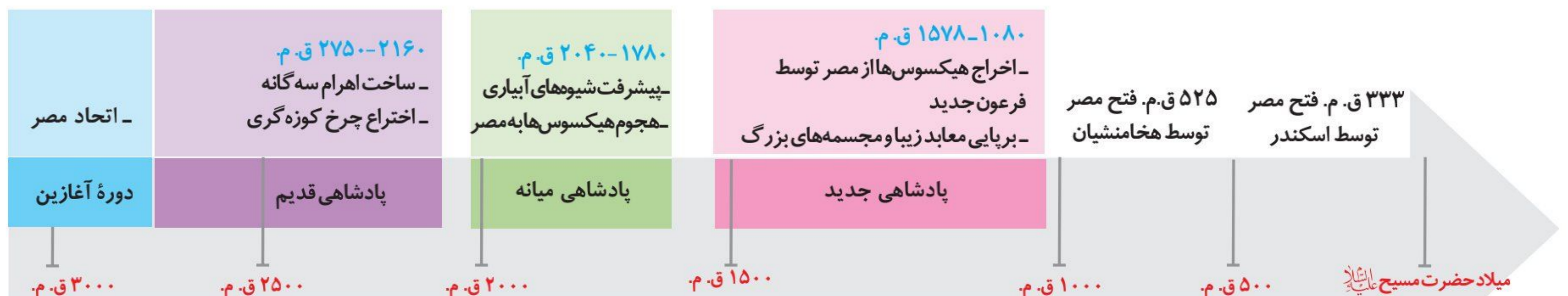
مصریان به زندگی بعد از مرگ باور داشتند و معتقد بودند که روح پس از مرگ مدتی سرگردان می ماند و سپس به جسم باز می گردد. به همین دلیل، اجساد فرعون ها را برای جلوگیری از فاسد شدن جسم، مومیایی می کردند. **1**

1. چرا مصریان اجساد مردگان مومیایی می کردند؟ **3. ویژگی های مردم مصر چگونه بود؟**

نقاشی دیواری یکی از مقبره های شهر تیس که فعالیت کشاورزان را نشان می دهد.

2. اساس زندگی در مصر باستان بر چه چیزی استوار بود؟

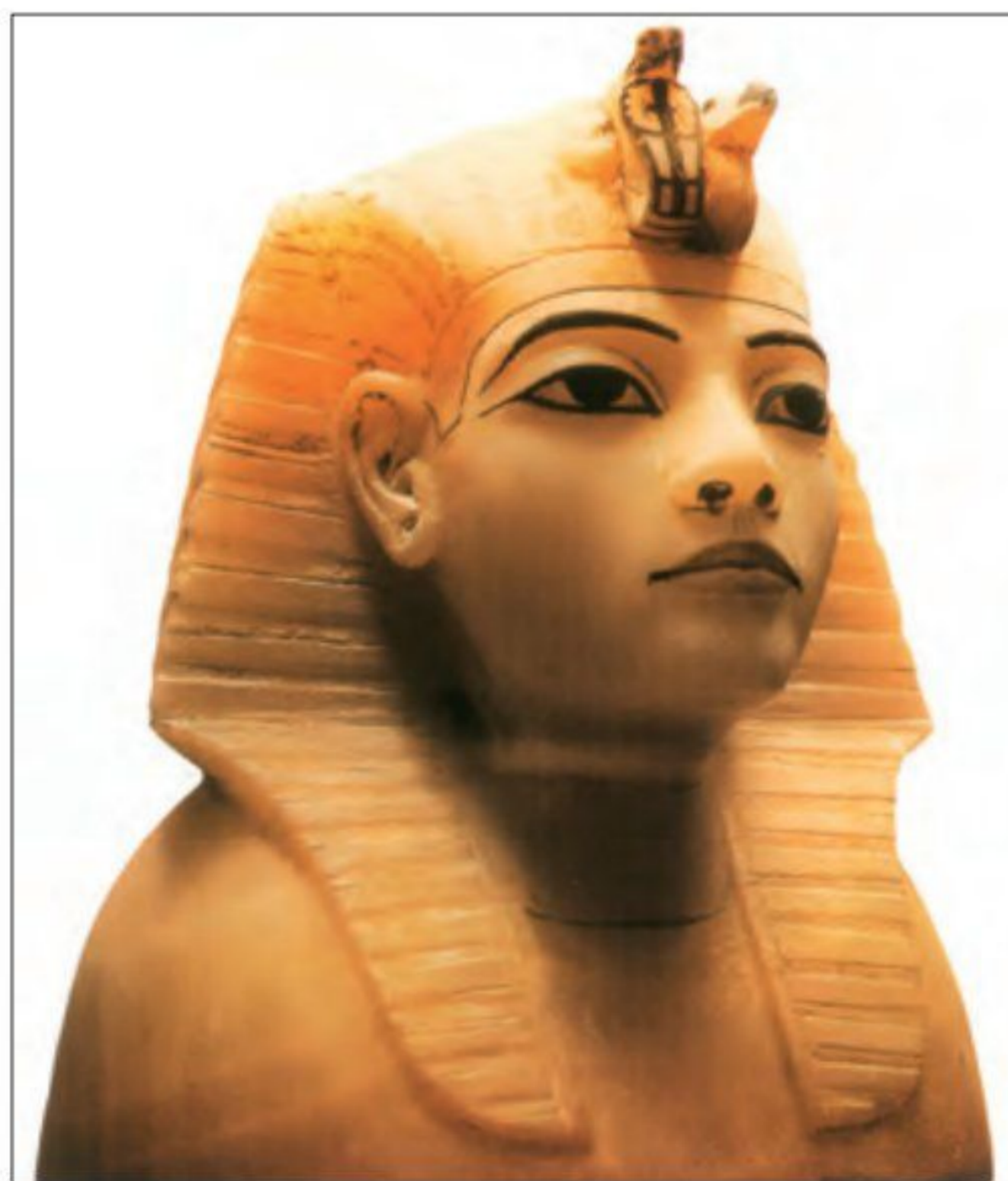

1. ابداعات مصر در زمینه ادبیات چه بود؟

نکته: پایپروس به جای مانده حاوی مطالب ادبی، دینی و شرح حال و اقدامات فرعون هاست

صفحه‌ای از پایپروس مصری به خط هیروگلیف

درپوش مرمرین کوزه‌ای که محتوی امعا و احشای مومیایی شده فرعون (توت عنخ آمون) بوده و آن را به شکل سر و صورت خود او ساخته بودند.

ادبیات و هنر (1) یکی از دستاوردهای برجسته تمدن مصر باستان، ابداع خط‌های مختلف هیروگلیف و دموتیک بود که از هریک در جاهای متفاوت استفاده می‌شد. مصریان همچنین با استفاده از نی، کاغذ پایپروس را ابداع کردند (1) شماری از این پایپروس‌ها که حاوی مطالب ادبی، دینی، شرح حال و اقدامات فرعون هاست، بر جای مانده است. (2) تمدن مصر بیش از هر چیز به خاطر بناهای باستانی مانند اهرام، معابد، کاخ‌ها و نیز آثار هنری به ویژه مجسمه‌ها شهرت دارد (2) مصر از منابع طبیعی سنگ آهک و سنگ خارا بهره‌مند بود و معماران مصری برای ساختن هرم و دیگر بناها از آنها استفاده می‌کردند (3) ساخت این بناهای عظیم نیازمند دانش و مهارت بسیار بود و ساختن آنها بدون محاسبات دقیق هندسی و ریاضی امکان‌پذیر نبود. (4) مصریان باستان همچنین در نقاشی، مجسمه‌سازی و ساخت جنگ‌افزارها و دیگر ابزارها، خلاقیت و مهارت داشتند و آثار زیبا و ظریفی را خلق کردند (4) آنان برای ساختن این اشیاء، از معادن دوردست، مس و طلا استخراج می‌کردند (5)

2. عامل شهرت تمدن مصر چیست؟
3. منابع طبیعی مصر چه بود؟
4. آثار همراه با مهارت و خلاقیت مصریان نام ببرید
5. فلزات مورد استفاده مصریان برای ساخت اشیاء چه بود؟

پرسش‌های نمونه

- 1 سه تفاوت عمده دوره گردآوری خوراک با دوره تولید خوراک را بنویسید.
- 2 ابداع کشاورزی چه پیامدهای مهمی برای بشر داشت؟
- 3 تأثیر و نقش شرایط طبیعی و اقلیمی بین‌النهرین و مصر را در شکل‌گیری تمدن به شکل مقایسه‌ای توضیح دهید.
- 4 شباهت‌ها و تفاوت‌های دین سومریان و مصریان باستان را، با ذکر دلیل، بیان کنید.
- 5 تأثیر حمورابی را بر تمدن بین‌النهرین شرح دهید.